

Пулотова Шоира Солиҷоновна

номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи МТЗАТ-и

МДТ “Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б. Гафуров”, Тоҷикистон

ПРИНЦИПҲОИ ДИДАКТИКӢ ВА ТАТБИҚИ ОН ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ

Чакида. Мақола ба баррасии масъалаҳои принсипҳои дидактика ва татбиқи он дар раванди таълим таҳассус ёфтааст. Қайд мешавад, ки дар замони муосир дар соҳаи таълим ба принсипҳои дидактика эътибори бештар додан, барои беҳтар шудани сифату мундариҷаи таълим муассир аст.

Калидвожагон: дидактика принсип, таълим, тарбия, омӯзгор

Дидактика илм дар бораи таълим ва тарбия буда, мавзӯи дидактика робитаи таълимдиҳанда (фаъолияти муаллим) ва таълимгиранда (фаъолияти маърифатии хонанда), инчунин ҳамкориҳои онҳо дар раванди таълим аст. Ба ибораи дигар, он робитаи байни мантиқи мавзӯии мундариҷа ва психологияи донишҷӯро дар бар мегирад. Мантиқи предметӣ дониши сохторҳо ва алоқаи байниҳамдигарии мавзӯҳо ва психология - равшан кардани сохтори мундариҷаи таълим ва сохтори ҳавасмандкунии муҳассилинро (донишҷӯён) дар назар дорад. Мазмуни дидактика раванди таъсилот ва таълим мебошад, ки ба тарбияи зич алоқаманд буда, қисми таркибии он ба ҳисоб меравад.

Дар замони муосир дидактикаро, асосан, чун илм дар бораи машғулиятҳои таълимӣ, тадрис ва аз нуқтаи назари илмӣ бошад, чун раванди муташаккилонаи «таълимдињию омӯзиш» маънидод кардан мумкин аст. Дидактика чӣ мафҳум дорад? Маълумоти нагшаи таълим; Интизориҳои ҷомеа; Интихоби фанни таълимӣ аст. Онро чӣ тавр татбиқ қадан мумкин аст? Интихоби методҳо; Интихоби воситаҳо; Ташкили ҳолати таълимӣ.

Имрӯз дидактика дигар яктарафа «санъати таълимдињӣ» нест. Дидактикаи муосир таълимро на танҳо машғулияти асосии омӯзгор медонад, балки фаъолияти донишљӯро аз рӯйи дараља баробар мењисобад. Таъсилотро

һамчун раванди яклухт ва мақсаднок дида баромада, чор давраи ташаккул ва амалӣ гаштани мақсади онро муайян намудан мумкин аст:

а) омӯзиши омилҳои мақсаднок ва муайян намудани мақсади умумии таъсилот (талаботи ҷомеа ба таъсилот, дарлаҳои инкишофи илмҳои асосӣ, дарлаҳои омӯзиш ва ғайра);

б) инъикос намудани мақсадҳои умумии таъсилот дар барномаи таълимӣ, китобҳо, воситаҳои техникаи таълим, нишондодҳои методӣ;

в) амалӣ намудани мақсади таълим дар фаъолияти педагогҳо, ки бевосита бо донишљӯён машғул мебошанд;

г) дарки мақсади таъсилот ва таълим аз љониби донишљӯён ва љидду љаъди бошууронаи онҳо.

Дидактика раванди таълимро таъмин менамояд, ки дар љараёни он омӯзиши бонизоми дониш ба амал меояд ва соғиб шудан ба истифодаи дониш дар таљриба ва инкишофи қувваҳои дарккунии донишљӯёнро меомӯзад. Асоси тадқиқоти он раванди таълим ба маънои «том» мебошад. Масъалаи асосии онро кушодани қонуниятҳои умумии раванди таълим, ки хусусияти объективӣ дорад ва маълум гардонидани пайдоиши онҳо ташкил медиҳад. Дидактикаи муосир исбот кард, ки нишондоди ҳақиқии самаранокии раванди таълим на фақат ҳаљми донишҳои омӯхташуда, маъорат ва малака, балки дарлаҳои баланди инкишофи фикрии донишљӯ, дарки мазмуни фанҳои омӯхташаванда, раванди ӯодисаҳо ва аз донишљӯи сузхон ё миёнахон ба аълохон табдил ёфтган, иштироки фаъл дар қорҳои љамъиятӣ ба ҳисоб меравад.

Муҳаққиқони соҳаи педагогӣ методҳои муосири алоқамандии байни омӯзиш (тарбия) ва таълими салоҳиятнокро, ки ба ҳалли муаммоҳои гуногуни ҳаёт равона карда шудааст, пешниҳод намудаанд. Ин методҳо ба эътимоднокӣ, дастрасӣ, мудовимат ва самаранокии таълими фанҳои қомеашиносӣ истинод мекунанд. Дар баробари ин, чунин принципҳои, ба монанди, аз сода ба мураккаб, аз маълум ба номаълум, аз қулл ба љузъро хотирнишон мекунанд (6, 117).

Усуле, ки ба омӯзиши муштарак ва ҳамқорӣ мусоидат мекунад, асосӣ буда, «тадқиқи дидактика» ба «истеҳсоли дониш» муҳолиф аст. Бояд ба

равандҳои омӯзишӣ саъй кард, ки дар он ҷо барои фаъолияти шахсии донишҷӯ имкон фароҳам оварда шавад (4, 136). Донишҷӯён ба ҳалли тайёри масъалаҳо ниёз надоранд, ба онҳо эътимоди муаллим ба қобилияти мустақилона қарор қабул кардан барои расидан ба ҳадафҳои таълимии онҳо лозим аст. Муҳимтарин унсурҳои усули нави муносибат ба таълим инҳо мебошанд:

а) бартараф кардани ҳудуди байни «омӯзиш» ва «таълим»: муаллим ва донишҷӯ дар раванди омӯзиш ва аз худ кардани дониш якҷоя иштирок мекунанд. Ин ҳудуди номуайян равандҳои омӯзиши коммуникативӣ ва таҷрибавиро пешбинӣ мекунанд. Иштироккунандагони ин раванд пайваста якдигарро дар бораи ҷанбаҳои муҳими омӯзиш, ки ба таҷрибаи онҳо мувофиқат мекунанд, огоҳ мекунанд. Ғайр аз ин, равиши мазкур имкон медиҳад, ки дар байни муаллим ва донишҷӯён робита барқарор гардад ва маълумот дар бораи сатҳи бадастомада дар ҷараёни таълим ба даст оварда шавад;

б) коҳиш додани намуди якранги омӯзиш: дар мадди аввал бояд равандҳои инфиродии таълим қарор гиранд, ки бо муайянкунии мустақили қадамҳои минбаъдаи таълим ё банақшагирии инфиродии марҳалаҳои таълим алоқаманданд. Донишҷӯён имкон доранд масъулияти мустақимро барои ҷараёни раванди таълим ба зимма гиранд.

в) бартараф кардани усулҳои анъанавӣ дар раванди таълим: барои ташкили раванди таълим на танҳо муаллимон, балки мутобиқати дониши муҳассилин ба усулҳои ғайрианъанавӣ низ зарур аст. Ин унсурҳои омӯзиш инчунин имкониятҳо барои худшиносиро фароҳам меорад. Барои кори фаъолона ва мустақилонаи онҳо мусоидат кунад.

Усулҳои пешниҳодшуда, ки асосан барои фаъолнокии донишҷӯён ва салоҳиятнокии кардани онҳо хидмат мекунанд, ба андешаи мо, ҳамаи нуқтаҳои дар боло зикршударо дар бар мегиранд. Танҳо чунин усулҳо дар таълими фанҳои гуманитарӣ ба донишҷӯён имкон фароҳам меоранд, ки бо якдигар ҳамкорӣ кунанд ва равандҳои таълимро беҳтар кунанд ва онҳоро равшан нишон диҳанд. Танҳо дар сурати мавҷудияти чунин равандҳо, омӯзгор метавонад хидматҳои худро ҳамчун коршинос пешниҳод кунад. Танҳо ба

шарте, ки донишчӯён воқеан ба он чизе, ки дар синф рӯй медиҳад, чалб карда шаванд, онҳо масъулияти худро барои чараёни раванди таълим эҳсос хоҳанд кард.

Дар адабиёти педагогӣ фаҳмиши метод баъзан фақат ба фаъолияти таълимгирандагон мансуб доништа шудааст. Дар раванди омӯзиш метод ба мақсади муайяни таълимӣ, маърифатӣ ва тарбиявӣ баромад мекунад (1, 214). Аз ин нуқтаи назар, ҳар як методи омӯзиш табиатан ба худ кори таълимии муаллим: баёнкунӣ, фаҳмондадиҳӣ, ташкили таъсирбахшро дар бар мегирад.

Ҳангоми ташаккули самти тамоюли рушди донишчӯ нақши муаллими донишгоҳ низ тағйир меёбад: аз муаллим то «ёрдамчии омӯзиш». Тағйир пазируфтани нақш барои муаллимон осон нест. Бисёр муаллимон ташкили мустақили омӯзиши худро аз ҷониби донишчӯён ҳамчун аз даст додани назорат аз болои раванди таълим қабул мекунанд. Ба андешаи онҳо, назорат аз болои он чизе, ки донишчӯён дар робита ба омӯзиш бояд ҳосил кунанд, аз даст медиҳанд. Аммо, бо ин роҳ дониш ва салоҳияти касбиро интиқол додан мумкин нест. Ин ҷо иҷрои вазифаи муаллим-ҳидоятгар (мусоидаткунанда), ки асосан нақши раҳнаморо мебозад, суҳан меравад. Он бояд на танҳо ба донишчӯён таълим диҳад, балки онҳоро ба омӯзиши мустақилона ва аз худ кардани маводҳои гуногуни таълимӣ ҳавасманд кунад (2, 115). Донишчӯ шахси асосӣ дар раванди таълим аст ва метавонад мустақилона омӯзиши худро назорат кунад (5, 78).

Муаллимон ва донишчӯён шарикони баробарҳуқуқи бо ҳам муносибаткунанда мебошанд. Онҳое, ки машғули тамринро ба нақша гирифтаанд, бояд чунин андешаро сарфи назар кунанд, ки дар сурати имкон пайдо шудан ё анҷом додани кӯшиши зиёд ҳамаи корҳои банақшагирифта амалӣ хоҳад гашт. Аммо, ин маънои онро надорад, ки аз кӯшиши банақшагирӣ ва идоракунии раванди таълим даст кашидан лозим аст. Ҳангоми таҳияи нақшаи тавзеҳии дарс диққати асосӣ бояд ба нақшагирии дидактикии таълим: оё унсурҳои фаъолкунанда мавҷуд аст? Кай ба даҳлати омӯзгор эҳтиёҷ пайдо мегардад? Аз кадом навъи воситаҳои аёнӣ истифода кардан лозим аст? Барои

санчиши дониши муҳассилин кадом усулҳоро корбаст намудан самарабахш аст? ва монанди инҳо бояд равона карда шавад.

Муҳаққиқони соҳа роҷеъ ба муаммоҳои татбиқи принципҳои дидактикӣ ва ташаккули қобилияти зеҳнии муҳассилин бо усули муҳокима намудани фактҳо, пешниҳоди фарзияҳо, омӯхтани хулосабарорӣ чунин андешаронӣ намудаанд: «Фактҳо ро пароканда пешниҳод кардан мумкин нест, зеро бача намефаҳмад, ки онҳо барояш бо кадом мақсад лозиманд. Аммо агар фактҳо дар ӯамбастагӣ, дар қаринаи манзараи умумӣ, дар алоқамандӣ бо фарзияҳо ва ӯамбастаҳо баррасӣ гарданд, дар бача мотиватсияи мусбати ботинии омӯзиши онҳо пайдо мешавад, ӯ бидуни кӯшишҳои махсус ӯалми назарраси маводи фактологиро аз худ намуда, ба ин васила зеӯнашро инкишоф медиӯад».

Омӯзгор фикру ақидаи дигаронро ба назар мегирад, мекуӯшад, ки мақсадро ба ҳар як шогирд фаҳмонад, мекуӯшад, ки вазифаҳоро баробар ва ба таври муӯтадил тақсим намояд, қобилият ва майлу хоҳиши ҳар касро ба ҳисоб мегирад. Муошират ба таври сӯҳбат, хоҳиш, маслиҳат ва иттилоотдиҳӣ сурат мегирад. Донишчӯён дар набудани муаллим ҳам бо шавқу ҳавас фаӯолият мекунанд, масӯулият ҳис менамоянд, онҳоро рӯҳи эҷодкорию созандагӣ фаро мегирад.

Лозим мешавад, ки омӯзгор савияи дониши касбӣ ва сатҳи маӯорати омӯзгории худро боло бардорад, то ки ба талаботи рӯзафзуни шогирдони фаӯоли худ ӯавобгӯ бошад. Барои он ки омӯзгор ба баёни андешаҳои шогирдон, ки бештар дар доираи маводи китоби дарсӣ сурат мегирад, маводи дидактикии нав ва арзишманде илова карда тавонад, бояд ҳамеша аз сарчашмаҳои дигари муӯтабари фаннӣ доир ба мавзӯҳои дарси худ огоҳии комил пайдо карда, аз осори ҷовидонаи бузургон корбаст намояд, яӯне мутолеоти густарда дошта бошад.

ПАЙНАВИШТ:

1. Бабанский. Выбор методов в средней школе. – Москва, 1981.-176с.
2. Махмудов М. И. Организатсия проблемного обучения в школе. – Москва, 1977.-156с.
3. Раҳимов Х. Педагогика. – Душанбе, 1977.-200 с.

4. Сангинов Н. Дидактика. – Душанбе, 1992.-198 с.
5. Файзуллоев Г. Се омили таълим ва тарбия // Мактаби советӣ.- Душанбе, феввали 1987.- 196 с.
6. Шаропов Ш.А., Юсуфъонова Д. Х. Бархе аз мушкилоти назариявии фановариҳои навоарона ва шаклگیری тавоноҳои фикрии мактаббачагон дар адабиёти муосири педагогӣ // Номаи Донишгоҳ.Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ.- 2019, № 2 –С.196-200